

Krzysztof Andrzejewski

GUTW

TAJEMNICA PI-RAMZES

Zaginiona stolica Ramzesa II Wielkiego

Konspekt

PI-RAMZES Stolica Egiptu od Ramzesa II do końca XX dynastii

1. Lokalizacja

Dzisiejsze Kantir, Tell el-Daba (Awaris). Wschodnia Delta, nad dawną peluzyjską odnogą Nilu.

2. Historia badań

Mahmoud Hamza, Labib Habachi, Manfred Bietak, Edgar Pusch

3. Stolica PI-RAMZES

- działalność Horemheba i Seti I
- przeniesienie stolicy do Pi-Ramzes przez Ramzesa II ze względów politycznych
- pałac Ramzesa II; świątynie Seta, Uadžit, Astarte i Amona; port; garnizon wojskowy; stajnie; warsztaty rzemieślnicze

4. Upadek Pi-Ramzes

- Smendes przenosi stolicę do Tanis z powodu zapiaszczenia peluzyjskiej odnogi Nilu – brak dostępu do morza
- bloki z Pi-Ramzes wykorzystywane w Tanis, Bubastis, Tell el-Maskuta

5. Ramzes II zwany Wielkim (okres panowania 1279 a 1213 r. p.n.e.)

- syn faraona Setiego I. Kontynuator polityki ojca, wzorujący się w swym dążeniu do umocnienia i rozbudowy Imperium na osiągnięciach głównych jego tworców - Totmesa III i Amenhotepa III, wielkich faraonów z XVIII dynastii. W swej imponującej działalności budowlanej przewyższył on wszystkich swych poprzedników, wypełniając Egipt budowlami i posągami bogów wznoszonymi na chwałę państwa. Panował ponad 66 lat. Zmarł mając 91 lat.

Bibliografia:

1. Arnold D., The Encyclopaedia Of Ancient Egyptian Architecture, Londyn 2003
2. The Cambridge Ancient History, T. 2, Cz. 2, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380–1000 B. C., Cambridge 1975.
3. Kitchen K.A., Ramzes Wielki i jego czasy, PIW, Warszawa 2002
4. Vandenberg P., Ramzes Wielki, Świat Książki, Warszawa 2004
5. The Vanished Capital Of The Pharaoh - BBC/National Geographic Channe 2012

Opracowanie:

Po upadku kultury minojskiej na Krecie (XV wiek p.n.e.) i późniejszym opanowaniu rejonu Morza Egejskiego przez Achajów, w odległym Egipcie kształtowało się Nowe Państwo odzyskujące swoje mocarstwowe znaczenie również po latach upadku zwanych Drugim Okresem Przejściowym (XVIII - XVI p.n.e.). Nad przywróceniem świetności i znaczenia Egiptu w starożytnym świecie największe zasługi wnieśli

faraonowie XVIII dynastii, Amhose, Totmes III, Amenhotep III i najkrócej panujący Tutanchamon, który przywrócił poprzednią doktrynę religijną Teb po schizmie swego poprzednika faraona Amenhotepa IV.

Dalszą konsekwencją było przeprowadzenie reformy religijnej i reorganizacji państwa przez faraona Horemheba z XIX dynastii, by Egipt stał się czołową potęgą ówczesnego świata. W zjednoczonym i scementowanym Nowym Państwie kontynuował ciągłość władzy Ramzes II, przyszły wielki budowniczy, który już w trakcie przygotowań do pochówku ojca postanowił, że założy w delcie Nilu nową stolicę o nazwie Pi-Ramesse-Aa-nachtu (Pi-Ramzes), co znaczyło mniej więcej "Domena Ramzesa, Wielkiego Zwycięstwami". Nakazał między innymi również przyspieszenie prac przy budowie wielkiego hypostylu (pomieszczenie ze stropem opartym równomiernie na kolumnach) w świątyni Amona w Karnaku i rychłe ukończenie prac przy świątyni grobowej swego ojca Setiego I w Tebach Zachodnich. Zainaugurowano też prace budowlane przy wznoszeniu Ramesseum – świątyni grobowej Ramzesa oraz rozpoczęto realizację budowy nowego dziedzińca i wielkiego pylonu w świątyni w Luksorze.

Zawierając traktatu pokojowy z Hetytami (po bitwie pod Kadesz) odsunął nieustające zagrożenie Egiptu i mógł się skupić, na wdrożeniu wielkiego programu budowlanego o niespotykanej dotąd skali. Dokończono budowę Wielkiej Świątyni Setiego I w Abydos (ojca Ramzesa II), obok której faraon wzniósł też niewielką świątynię na swoją cześć i rozpoczął prace budowlane przy dwóch wielkich świątyniach w Abu Simbel (Wielka Świątynia Ramzesa II i Mała Świątynia Królowej Nefertari), które miały uwiecznić po wsze czasy majestat władcy. Miały ukazać wielkość władcy Dolnego i Górnego Egiptu i pełnić jednocześnie rolę swoistego ostrzeżenia dla buntujących się Nubijczyków, czarnych mieszkańców starożytnego królestwa położonego na południe od Egiptu. Dla podkreślenia potęgi faraona, dla uzyskania odpowiedniego efektu odstrasżającego wrogów, przed wejściem do świątyni ustawiono gigantyczne, ponad 20-metrowe cztery posągi faraona, a we wnętrzu wykutego w skale pomieszczenia zwanego Świętym Świętych ustawiono obok siebie cztery olbrzymie figury bogów: Amona-Re, Re-Horachte, Ptaha oraz... faraona Ramzesa II.

Usytuowanie figur oraz wykorzystanie naturalnego efektu światła i cienia miało utrwalić wizerunek władcy równego bogom. Jest to pierwsze w historii zastosowanie na ogromną skalę, operując językiem współczesnych mediów public relations, czyli publiczne kształtowanie stosunków na linii władca i otoczenie. Ramzes II był w tej dziedzinie mistrzem stosując wiele, jakbyśmy współcześnie powiedzieli, chwytów marketingowych przez cały okres swojego panowania, posuwając się nawet do zawłaszczania obiektów wybudowanych przez swoich poprzedników i wprowadzania zmian pod własnym imieniem. Jak skuteczne były te działania świadczą rokrocznie między 19 lutego i 21 października, od ponad trzech tysięcy lat ciągnące pielgrzymki do Abu Simbel, by zobaczyć spektakl słońca i cienia w tamtejszej świątyni. Poranne światło słoneczne wpadające przez wrota oświetla kolejno trzy boskie figury namaszczając je swoim błogosławieństwem, tylko Ptah – jako bóstwo ciemności – pozostaje w cieniu. Ten wspaniały spektakl podczas wschodzącego słońca może być nadal podziwiany tylko dzięki temu, że przeniesiono w latach sześćdziesiątych XX w. świątynię Abu Simbel 60 metrów wyżej z zalanych wodami sztucznego jeziora skał i wiernie odtworzono jej układ.

Najbardziej doniosłym jednak przedsięwzięciem budowlano-architektonicznym była rozbudowa miasta Pi-Ramzes, letniej rezydencji ojca faraona Seta I, które Ramzes II ogłosił swoją stolicą. Miasto, jak podają źródła, było zamieszkiwane stale przez około 300 tysięcy osób różnych stanów, o którym mówiono, że „naśladuje górnoegipskie Teby, jest trwałe jak Memfis, a słońce wschodzi na jego horyzoncie, a (nawet) zachodzi nad nim. Wszyscy opuszczają swoje miasta i osiedlają się w jego pobliżu.” Ta ogromna, olśniewająca metropolia (stanowisko na ok. 18 km/2, 6 km dł. 3 km szer.), położona w Delcie Nilu była zdobiona licznymi posągami, obeliskami, świątyniami Amona (zwróconymi na wschód), boga Re (zwróconymi na zachód), Seta, i szeregiem innych. Miasto otoczone było wzdłuż zachodnich i północnych granic tzw. Wodami Re, główną wschodnią odnogą Nilu, biegnącą na północny wschód, a od południa i wschodu flankował stolicę drugi kanał, prawdopodobnie Wody Auaris, który łączył się z Jeziorem Rezydencji. Stolica była zatem nieźle ufortyfikowana dzięki naturalnym i sztucznym ciekom wodnym. Szczegółowe badania wykazały, że w mieście Ramzesa oprócz monumentalnych świątyń istniały też wielkie budowle garnizonowe, specjalistyczne warsztaty wytwarzające broń oraz budujące rydwany oraz ogromne stajnie liczące po sześć korytarzy z dwunastoma długimi pomieszczeniami na kilkaset koni i przemysłowymi rozwiązaniami odprowadzania nieczystości z poszczególnych boksów. Stojące w nich zwierzęta mogły oddawać mocz w specjalnie do tego skonstruowanych odbiornikach, by zachować czystość pomieszczeń. Trzonem armii egipskiej, na której opierał się autorytet władcy, były konne wozy bojowe (rydwany), dlatego też nie dziwi ogromna ilość tych zwierząt w mieście garnizonowym jakim było Pi Ramzes. W centrum stolicy usytuowana była okazała świątynia Amona zajmująca powierzchnię ok. 41 tys. km/2, po której do dzisiaj pozostały ślady regularnych rzędów kolumn, oraz siedziba władcy, pałac, którego ruiny znajdują się prawdopodobnie w miejscu, w którym istnieje obecnie miejscowość Qantir. Jest więc to miejsce niemożliwe obecnie do przebadania, do dyspozycji pozostają więc jedynie dawne opisy: „...o przepięknych balkonach, oślepiającymi salami z lapis-lazuli i turkusu”. Pałac został znacznie powiększony i upiękaszony przez Ramzesa II z malowanymi podłogami, salami audiencyjnymi ozdobionymi glazurowanymi płytami w kolorach: żółtym, brązowym, błękitnym, czerwonym, na szarym tle. Widniały tam przedstawienia pokonanych wrogów, umieszczone nad fryzem z błękitnych roślin wodnych. Na drzwiach, ścianach, balkonach widniała tytulatura Ramzesa wypisana wypukłymi hieroglifami. Prywatne pomieszczenia Ramzesa zdobione były, przedstawieniami ptaków, zwierząt wodnych, dam haremowych itp. Główne partie pałacu jaśniały żywymi scenami i motywami w bogatej kolorystyce.

Strona zachodnia, w której mieściła się bogatsza część miasta, z regularną siatką ulic i willami, była położona nad wodą, część wschodnią – zajmowała pozostała ludność, kupcy, rzemieślnicy i obsługa pałacu, stłoczeni w ciasnej, nieregularnej zabudowie, gdzie mieściły się domy mieszkalne i warsztaty. Tam też mieściły się najstarsze warsztaty szklarskie oraz liczne magazyny – gromadzono w nich daniny i wpływy z podatków. Nad rzeką wybudowano port umożliwiający dowóz towarów do metropolii i tamtędy transportowano olbrzymie bloki kamienne z odległych kamieniołomów.

Prawdopodobnie Pi-Ramzes było także miejscem, które według Biblii, opuścili Żydzi pod przewodnictwem Mojżesza, po tym jak Hebrajczyków zapędzono do wyrobu cegieł i rozbudowy miasta na chwałę faraona. Niewykluczone, że Ramzes II podejmując te ogromne przedsięwzięcia budowlane zamierzał zapisać się w historii jako największy z władców w dziejach Egiptu po legendarnym Menesie, pierwszym królu, który dokonał zjednoczenia Dolnego i Górnego Egiptu dwa tysiące lat wcześniej. Miasto Ramzesa powstało i uzyskało okres największej świetności w XIII–XI wieku p.n.e., później jednak zostało opuszczone i nie pozostał po nim żaden materialny ślad.

Pod koniec XX wieku nauka podjęła próbę rozwiązania jednej z największych zagadek archeologicznych, czyli historię zaginionego miasta, które ponownie pojawiło się po tysiącach lat w niewłaściwym miejscu... Aż do początku XX wieku egiptolodzy byli mocno zdezorientowani, gdyż poza starożytną stolicą Pi-Ramzes odnaleziono już większość wielkich miast faraonów. Poszukiwanie tego mitycznego miasta spędzało sen z powiek ekspertom. Każdy archeolog, który przeczytał starożytne pisma wiedział, że Ramzes Wielki nie zbudował swojego miasta w pobliżu wielkich świątyń w Karnaku i Luksorze. Na pewno Pi-Ramzes nie wzniesiono blisko dawnego Memphis, obecnego Kairu, gdzie stoją Wielkie Piramidy, lecz tam, gdzie się faraon wychował, czyli w bogatej delcie Nilu, gdzie rzeka rozdziela się na odnogi wpadające do Morza Śródziemnego. Pisma mówiły wyraźnie, że Ramzes zbudował swoje miasto nad najdalej położoną na wschód odnogą delty Nilu. Stolica Pi-Ramzes była ze szczegółami opisana w starożytnych pismach, więc archeolodzy wiedzieli dokładnie jak powinny wyglądać jego ruiny. Przede wszystkim wiedzieliśmy, że Pi-Ramzes było miastem garnizonowym. Miejscem, z którego faraon Ramzes II wyruszał na podbój Palestyny. Dlatego ślady obecności żołnierzy i rydwanów musiałyby się znaleźć w mieście, które kandydowałoby do miana jego stolicy. Spodziewalibyśmy się też znaleźć w Pi-Ramzes wiele posągów i innych pomników faraona Ramzesa II. Bardzo mało wiemy o pałacach faraonów, ale podejrzewamy, że były bardzo duże z wielkimi dziedzińcami. Podłogi powinny

być z malowanego gipsu, podobnie jak i ściany – mówił dr Aidan Dodson z Uniwersytetu w Bristolu.

Pierwsze rozpoczęte w latach 20-tych XX wieku badania archeologiczne w Delcie Nilu prowadzone przez Jean Pierre Montet'a przyniosły w końcu odkrycia, które fragmentarycznie wskazywały, gdzie mogło znajdować się zaginione Miasto Ramzesa. Kontynuowane w latach 70-tych XX w. wykopaliska w tym rejonie przez prof. Manfreda Bietaka z Vienna Institute of Archaeological Sciences oraz dr Edgara Push'a z Roemer Pelizaeus-Museum w Hildesheim (Niemcy) potwierdziły, że wreszcie udało się trafić na ślad zaginionego miasta w pobliżu miejscowości Tanis (obecnie [San al-Hadżar al-Kiblija](#)), we wschodnio-północnej Delcie Nilu. W okolicach znaleziono wiele charakterystycznych dla tamtego okresu glazurowanych kafelków z wizerunkami ryb, kwiatów, gęsi i wielu innych wizerunków. Wydobyto na światło dzienne resztki sali hypostylowej z kartuszami Ramzesa II, elementy architektoniczne i ceramikę ramessydzką. Na wielu fragmentach kamiennych bloków znajdowały się imiona [Setiego I](#) i Ramzesa II. Z piasku wyłaniały się stele, rzeźby i części portali. Archeolodzy nie posiadali się ze szczęścia. Po trzech tysiącach lat udało się odnaleźć zaginione miasto jednego z największych władców starożytnego świata. Odniesiony triumph musiał przełożyć się na uznanie i znakomite pespektywy w przyszłych badaniach naukowych.

Jednak im bardziej posuwały się prace, w środowisku uczonych poczęły narastać wątpliwości. Odkrywane z mozołem artefakty bezprzecznie pochodziły ze starożytnego miasta Pi-Ramzes, ale ich chaotyczne ułożenie, struktura zastanych ruin wskazująca na nieplanowość budowli miejskich i występujące braki w substancji budowli mówiły co innego. Próby graficznego odtworzenia układu miasta, ze znanym kompleksem świątyń, z ogromnymi pylonami osłaniającymi przez palącym żarem słońca i rozgrzanym wiatrem niosącym ostre jak szpilki drobiny piasku, czy domniemanych układów komunikacyjnych, nie przynosiły oczekiwanego rezultatu. Nasuwały się nurtujące pytania. Żadne z potężnych bloków kamiennych nie były osadzone na trwałych fundamentach. Wyglądały na porzucone monolity, dla których nie można znaleźć właściwego miejsca. Ten obraz nie układał się w żadną logiczną mozaikę. Znane już od tysięcy lat zasady sztuki budowlanej i zabudowy urbanistycznej jakby nie miały tu zastosowania. Czyżby zaginione miasto odnalazło się w złym miejscu? Wniosek mógł być tylko jeden; Ramzes II Wielki nie mógł tu swojego miasta zbudować. Z tymi faktami początkowo nie chciał się pogodzić Edgar Push, święcie przekonany, że ma przed sobą odkrycie życia dorównujące odkryciu mitycznej Troi przez Heinricha Schliemanna. Nadal kontynuował prace

wykopaliskowe i uważnie analizował uzyskane wyniki. Niestety, pomimo ogromnego wysiłku w poszukiwaniach archeologia przez następne sześćdziesiąt lat nie potrafiła rozwiązać tej zagadki. Wydawało się, że egipscy bogowie nadal zadrośnie strzegą przeszłości kraju, który był w ich władaniu przez tysiące lat.

Z pomocą przyszła najnowsza technika. Wytrwale szukający odpowiedzi dwaj detektywi archeologii wykorzystując zdjęcia satelitarne i prowadząc nieinwazyjne badania przy użyciu magnetometru spostrzegli, że na przestrzeni trzech tysięcy lat w Delcie Nilu kilkakrotnie zmieniał się bieg rzeki i jej odpływów do morza. Skupiono się na wyjaśnieniu tego zjawiska, a dalsze badania potwierdziły, że co jakiś czas odnogi Nilu, niosącego zawsze ogromne ilości mułu i zanieczyszczeń, były sukcesywnie zamulane, a rzeka żłobiła sobie nowe koryto w innym miejscu. To przełomowe odkrycie uświadomiło archeologom, że bez odtworzenia układu odpływów w Delcie Nilu sprzed trzech tysięcy lat, nie ma dużych szans na wyznaczenie właściwego położenia Miasta Ramzesa. Po dokonaniu żmudnej analizy zachodzących zmian, wyłonił się nowy obraz zmieniającej się na przestrzeni wieków Deltę życiodajnej rzeki. Bezspornie udokumentowano, że taniska odnoga, nad którą znaleziono fragmenty poszukiwanego miasta, powstała znacznie później, nie za panowania Ramzesa II. Zatem Pi-Ramzes musiało być zbudowane gdzie indziej, gdyż jak wskazywały źródła leżało ono nad rzeką zapewniającą źródło wody i

komunikację (port). Po krótkich poszukiwaniach na odtworzonych przez komputery mapach dynamicznie zmieniającej się Deltę Nilu stwierdzono, że takim miejscem mogło być zakole odnogi paluzyjskiej zlokalizowanej bardziej na wschód, która jak się okazało mniej więcej ok. 150 lat po śmierci faraona wyschła, co miało dla tego miasta brzemiennie skutki.

Zatem Pierre Montet się mylił. Odkryte szczątki miasta w rejonie Tanis były wprawdzie fragmentami miasta Ramzesa, ale tam go nie zbudowano. Stało się jasne, że gdy zakończył się okres świetności miasta, rozpoczęto wielki exodus monumentalnej substancji miasta do 30 kilometrów dalej na północ położonego Tanisu nad nowo powstałą odnogą rzeki. Było to przedsięwzięcie ogromne. Wycinano ogromne kamienne bloki ze świątynnych budowli i dzielono na mniejsze fragmenty możliwe do transportu. Rozczłonkowywano gigantyczne posągi i obeliski, wszystko co stanowiło dużą wartość materialną oraz religijną i przeciągano na ogromnych drewnianych saniach, za pomocą jedynie ludzkich mięśni, przez odporne piaski pustyni w miejsce, gdzie miało się odrodzić na nowo ukochane miasto Ramzesa nazwane jego imieniem. To spektakularne w dziejach Egiptu przedsięwzięcie inżynieryjno-budowlane nie zakończyło się jednak sukcesem. Nie udało się starożytnym architektom i

budowniczym odtworzyć tej wspaniałej metropolii w nowym miejscu. Nie wiadomo, dlaczego porzucono to niesamowite przedsięwzięcie budowlane. Być może następni władcy doszli do wniosku, że jednak prościej będzie przenieść stolicę z powrotem do Teb.

Dzisiejszy rejon Qantiru i Tell el-Dab'a jest obecnie rozległym obszarem rolniczym na którym trwa intensywna uprawa zbóż, wśród których natrafia się jeszcze na fragmenty porzuconych kamiennych kolosów zaginionego miasta Ramzesa II, ale które pozostaje już tylko odległym wspomnieniem po starożytnej świetności.